

„Det er en liden Tid
Saa har jeg vunden,
Saa er den ganske Strid
Med eet forsvunden,
Saa kan jeg hvile mig
I Rosen-Sale
Og uafsladelig
Med Jesum tale“.

Dette vers af *H. A. Brorson* (fra salme nr. 571 i »Den danske Salmebog«, 1953) ønskede *Søren Kierkegaard* som indskrift på sin gravsten (på Assistens Kirkegård), og man forstår jo godt nok, at den store tænker var standset op ved disse billedrige linjer, der så henførende smukt taler om hvilen efter møjen. Længslen efter det jordiske fædreland finder vi et virkeligt skønt udtryk for i den indskrift, der findes på digteren *Børge Janssens* grav på den protestantiske kirkegård i Rom, hvor Janssen døde 1933. Her læser man linjerne:

„Og langt derinde,
hvor Skaanelands Kyst
rækker Haand til de danske Lande,
der ligger Kronborg den Kronjuvel,
Guldringen om Danmarks Pande“.

Og endelig skal vi høre ord, der påkalder ganske andre stemninger end dem, som har rørt vore mildeligt bevægede hjerter under tilegnelsen af de foranstående vers på gravmælen: *Halfdan Rasmussens* linjer på det mindesmærke, der ved Helliggejsts Kirke i København er rejst over en urne (gravsat her 29. august 1946), der indeholder asken af en ukendt koncentrationslejr fange. *Halfdan Rasmussens* vers til den ukendte ven lyder:

„Muselmand, Ukendte Job,
Aske i en Askehob.
Legioners Sorg og Ve
sover i din Askes Sne.
Menneske, ukendte Ven,
giv os Mennesket igen“.

Disse i indhold og form fuldkomne strofer fremkalder på særegen gribende måde den sindsstemning, man umiddelbart bliver behersket af, når man ved, at her på dette sted er nedsat asken af en af koncentrationslejrenes ofre. I gaskamrene blev de udhungredes sorger endt. Tilbage står en menneskehed, der knytter hænderne og beder: lad aldrig denne ufattelige skændsel komme igen. Den ukendte Job og hans talløse lidelsesfæller har tilsidst kun kunnet trøste sig ved forjættelsen: »Kommer hid til mig alle I, som ere besværede og lider Møje, og jeg vil give Eder Hvile«.

Dekadencen i indskrifterne

I fortsættelse af forfatteren *August F. Schmidts* artikel foran om gravvers, der har stået som maleriske *tilføjelser* til de faktiske oplysninger, som gravmælerne iøvrigt har bragt, og til de omstændelige, men ikke mindre malende livsskildringer, som har været bragt som eksempler på de af konservator *P. Linde* skildrede plader på gamle kister (siderne 59–61), kan vi ikke her lade være med at komme med et hjertesuk.

Ikke just over, at gravmælerne nu kun sjældent bringer *vers*, og heller ikke over, at de ikke mere udbreder sig i panegyriske vendinger om livet, dets forløb eller mening, — hver tid må ha sit tids-sprog i så henseende, og vi skal ikke bare abe efter eller ustandseligt tale om, hvor godt alting var engang. Nej, — men bare over den uhyggelige tendens, som går igen i en meget væsentlig del af de »texter«, der nu placeres på gravmælerne, og som har kørt os helt over i den anden grøft, — den hvor gravmælernes text faktisk ikke mæler nogetsomhelst og først og fremmest ikke oplyser nogetsomhelst *biografisk*.

En vandring på moderne kirkegårde eller på nyere eller nybelagte gravgårde på ældre kirkegårde er noget af en ørkenvandring, hvis man vil ha oplysning om; hvem der hviler der, og enten vil finde en bestemt person eller vil udlæse personal- eller lokalhistorie af gravmælernes text. Denne er nemlig stort set stivnet i det rene ingenting, lapidariske enstavel-sesord, der i deres nød står noget så *ensomme* på gravmælerne.

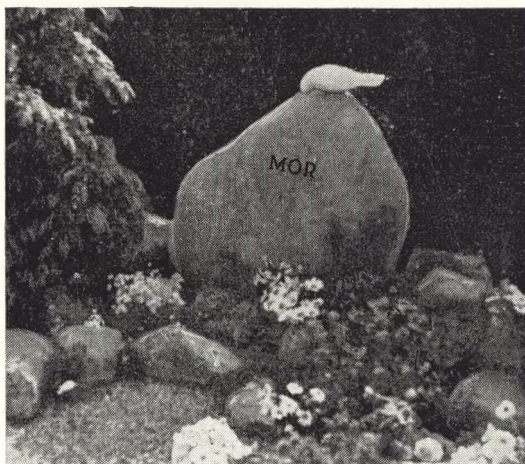

Fig. 101.
Et af de tusinder af
gravmæler, som kun
mæler eenstavel-sesord.
Foto: forfatteren.

Fig. 102.
 Det synes somom det er umuligt at undgå eenstavelsergravmælet, skønt der allerede findes et mere oplysende mindesmærke på gravstedet.
 Skive.
 Foto: forfatteren.

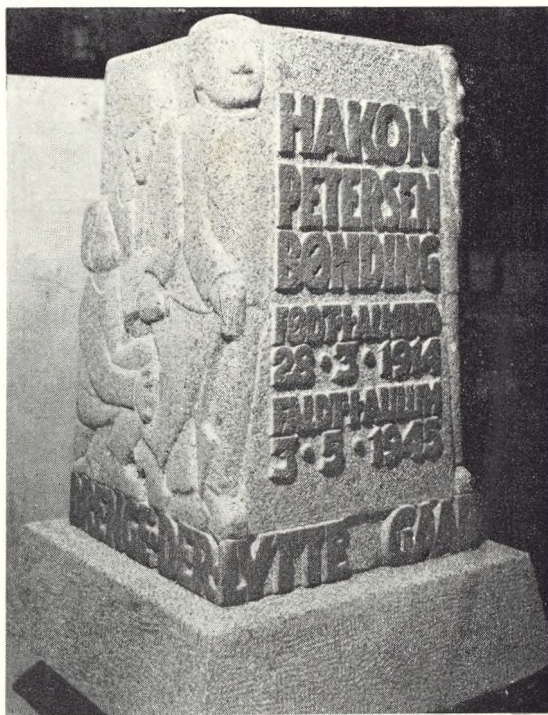
Formodentlig er det sparsommelighedsbestræbelser eller i hvert fald en slags praktiske fornuftsgrunde, der har gjort, at man, når den første er jordet, har fået sat en indskrift på mindesmærket, som man har ment kunne vare længe og skulle dække også over andre senere nedsatte, ligesom det har kunnet berette lidt om »ejendoms«-forholdet. Sådan må man tænke sig, at tankegangen må have været, når mindesmærket har fået indskriften: »Jens Niensens familiegravsted« eller sådan noget, — og især når denne skrift har fyldt pladsen helt ud, har man altså avværgt, at nogen senere skulle ha ulejligheden med at få sendt mindesmærket til billedhuggeren og bekostningerne med at få det

nye hugget ind. Men hvor er det dog trist med disse Niensenske, Jakobsenske, Sørensenske og Andersenske familiegrave, — lige intetsigende om det er i Danmark, Norge eller Sverige man vandrer.

Og så er de jo dog ikke de værste, — de værste er dem, hvorpå der kun står de allerede antydede enstavelserord »Mor«, »Far«, »Lillebror« og »Fred« eller hvad andet en ikke overanstrengt fantasi i pagt med en heller ikke overanstrengt økonomi har kunnet udfinde. — Vi gik fornylig på en af Storkøbenhavns kirkegårde med rækker på ca. 25 gravmæler i hver række og talte, at af disse c. 25 var de 15 gravmæler forsynet med disse lapidariske udskjelser, der hver for sig er smukke ord, og for den enkelte familie jo også *forbindes med noget*, hvorom der er spundet kærlige minder, men dog *ikke* nødvendigvis behøver at hugges i sten eller skæres i træ for at vare ved. Samme mode har trængt sig langt, langt ud og *forsimpler* ideen med gravmælet, der dog må være den: at melde dem, som går forbi eller standser ud for det, at her ligger den og den begravet, og dennes og hins minde ønskes hædret derved. Hvor velgørende er ikke deres modsætning, f. ex. fig. 103. — Det er imidlertid blevet så moderne, at disse lapidarsten minsanden også skal findes på gravstedet, selvom der i forvejen er en *anden* mindesten. Under en vandring på en nyere gravgård på en nørrejysk købstadskirkegård observerede vi forleden, hvorledes grav efter grav i disse rækker dels var forsynet med en mindesten, der pænt og rigtigt oplyste navne og data, men så var der sandelig yderligere foran i gravsteds-hjørnet anbragt en sten af ganske ringe størrelse, hvorpå der stod »Mor« eller »Far«, ja enkelte grave havde fået begge de to sten i hver sit hjørne foruden det andet nævnte mindesmærke (fig. 102). —

Vi er ganske klar over, at de gravmæler, der skal smykke vore kirkegårde, i en tid som vor ikke kan blive *individuel* udformede, når hver eneste familie skal have sit, — det kunne man, da det kun var de få, som skulle ha gravmæler, — nu må der i nogen grad også blive tale om dusinvarer, — forhåbentlig vil de kunne blive opkultiverede i en god smag! Men med *indskriften* har dog den enkelte lille mand eller kvinde netop *sit* middel (måske det eneste!) til *at give noget personligt* og in-

Fig. 103.
 Et virkeligt talende gravmæle for en frihedskæmper, udført af billedhuggeren Torvald Westergård (Lemvig).
 For foden står: drenge der lytte, går ud som mænd.
 Foto: Marius Rasmussen.

dividuet. Står der på gravmælet vedkommendes navn samt fødsels- og dødsdata, så vil vi garantere for, at der ikke bliver flere af samme indhold på *den* kirkegård, — den være sig næsten så stor den være vil, — og føjes der til disse korrekte oplysninger tillige vedkommendes erhverv samt fødested og dødssted, så finder vi, at det er godt.

Det kan altid diskuteres, *hvor meget* der bør stå på et gravmæle, — overfor tanker om dødens uimodståelighed og livets forkrænkelighed *kan* det f. ex. virke ilde at anføre noget om ordensdekorationer. Men det kan næppe diskuteres, at det vi er ført ud i med enstavelsesordene er den rene parodi. Og jeg forstår de kirkegårde, hvor der i vedtægten står, at det mindste et gravmæle må give meddelelse om, er avdødes navn samt fødsels- og dødsår. Et gravmæle bør være som den avdødes visitkort, — sammen med de andre gravmæler i rækker og gravgårde skal det også være det lokale samfunds visitkort over hvad og hvem dette samfund har rummet og er bygget op af. Gør det ikke det, har det ingen mission, og så må det hellere undværes. Skulle det have en indskrift *uden* biografiske attributter og med dybere tanke bagved, ja så kunne man naturligvis vælge den, som det britiske imperium har brugt over sine tusinder af ukendte døde fra 2 verdenskrige:

kendt hos Gud. —

Iøvrigt kan vi ikke frigøre os for den tanke, at der bagved avgørelsen om, at et gravmæle kun skal rumme ordet »Mor«

eller »Far« ligger lidt af noget overmod, — nemlig denne tanke, at de, som besøger graven, »ved jo dog hvem mor eller far var«, — men dette er for det første kun langt fra tilfældet, og for det andet kommer der jo også forbipasserende, som læser indskriften, og de aner intet om, hvilken mor eller far det drejer sig om.

Samme overmod med hensyn til mangel på oplysning om personer og begivenheder, der er overgivet til historien langt, langt ud i fremtiden, ser vi nu også på mindesmærker *udenfor* kirkegårdene. Man går simpelthen ud fra, at den viden, vor generation besidder, og som er grundet på dennes selvoplevelser og medleven, må også andre tider have, hvad jo slet ikke er rigtigt. Andre tider fordunkler de svundne, — nye begivenheder tager duften af det skete, og nye slægter regner ikke de forrige generationers dåd eller smerte med samme målestok som den, vi har anlagt. Det turde derfor være udslag af vor periodes tidsovermod, når der ved mindesmærker for en *Staining* ofte hverken står forbogstaver eller årstal og ved en 5.-majsten ikke står noget årstal, — ja mindesmærket for *Kai Munk* i Hørbylunde har end ikke navn eller årstal, — og nok er der jo nogen, der ved, at korset skal stå der, og for hvem det står, men disse blir med generationernes skiften færre og færre, og mindesmærkets tanke derfor tildels illusorisk. Også *udenfor* kirkegårdene bør det være en regel, at mindesmærket må være et visitkort, — ikke skrevet »med blindskrift« og ikke at læse »mellem linjerne«, men klart og tydeligt i ordene. —

Kirkegårdsgartnere på nyttigt kursus

Assistent, havearkitekt Poul W. Olsen

Den gamle sandhed om, at man aldrig bliver for gammel til at lære, har stadig gyldighed. Dette bevistes ved et kursus i sten- og flisearbejde, afholdt på anlægsgartnerskolen i *Det Kgl. Danske Haveselskabs Have*. Deltagerne i kursus var gartnere, unge som gamle, fra samtlige tre frederiksbergske kirkegårde.

Arbejdet med stenmaterialer ved anlæg af gravsteder har i de sidste 20 år været aktuelt, idet tidligere tiders buxbomindfattede blomsterbede med tilhørende uundgæelige perlestengange hårdt tiltrængte en fornyende afløsning. Derfor indførtes

Fig. 104.
Overgartner
H. P. Samuelson retter
på den huggendes
stilling, håndlag og
andre fejl.
Foto: forfatteren.